

Отримано: 10 жовтня 2019 р.

Прорецензовано: 29 жовтня 2019 р.

Прийнято до друку: 03 листопада 2019 р.

e-mail: dovbeniuk.d@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-15(43)-68-74

Довбенюк Д. А. Аналіз роботи посередників з працевлаштування закордон у розрізі регіональних ринків праці України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2019. № 15(43). С. 68–74.

УДК:332.133

JEL-класифікація: R-23

Довбенюк Дмитро Анатолійович,

заступник начальника відділу взаємодії з роботодавцями Острозької міськрайонної філії Рівненського обласного центру зайнятості, аспірант Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості, м. Київ

АНАЛІЗ РОБОТИ ПОСЕРЕДНИКІВ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗАКОРДОН У РОЗРІЗІ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні теоретичні, законодавчі та практичні аспекти роботи посередників із працевлаштування закордон та їх вплив на ринок праці України. Досліджено кількісні та якісні показники роботи посередників із працевлаштування закордон. Охарактеризовано вплив роботи посередників із працевлаштування закордон на дотримання соціальних гарантій працівників. Проаналізовано роботу посередників із працевлаштування закордон у регіонах України. Запропоновано шляхи покращення діяльності посередників із працевлаштування закордон на регіональних ринках праці України.

Ключові слова: працевлаштування за кордон, регіональний ринок праці, посередництво, зайнятість, трудова міграція, соціальні гарантії працівників.

Довбенюк Дмитрий Анатоліевич,

заместитель начальника отдела взаимодействия с работодателями Острожского горрайонной филиала Ровенской областной службы занятости, аспирант Института подготовки кадров Государственной службы занятости Украины, г. Киев

АНАЛИЗ РАБОТЫ ПОСРЕДНИКОВ ПО ТРУДОУСТРОЙСТВУ ЗА ГРАНИЦУ В РАЗРЕЗЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ РЫНКОВ ТРУДА

У исследовании проанализированы основные теоретические, законодательные и практические аспекты работы посредников из трудоустройства за границей и их влияние на рынок труда Украины. Исследовано количественные и качественные показатели работы посредников из трудоустройства за границей. Охарактеризовано влияние работы посредников из трудоустройства за границей на соблюдение социальных гарантий работников. Проанализировано работу посредников из трудоустройства за границей у регионах Украины. Предложено пути улучшения деятельности посредников из трудоустройства за границей на региональных рынках труда Украины.

Ключевые слова: трудоустройство за границей, региональный рынок труда, посредничество, занятость, трудовая миграция, социальные гарантии работников.

Dmytro Dovbeniuk,

Employer interaction department deputy chief of Ostroh's district affiliate of Rivne regional employment service, State Employment Service Training Institute PhD student

ANALYSIS OF ABROAD EMPLOYMENT AGENCIES ACTIVITY ON REGIONAL LABOR MARKET CONTEXT

The article is dedicated to modern problems of abroad employment agencies activity on Ukrainian regional labor markets. The author focuses on a deep, detailed and objective disclosure of Ukrainian legislation that regulates labor migration activities in Ukraine, especially on legal mechanisms of the specified activities. In the article key theoretical and practical aspects of abroad employment agencies activity is analyzed. As a result of research, author makes a conclusion that the activity of employment agencies abroad nowadays is in demand among Ukrainian employees. Also in the article mentions that abroad employment agencies have shown the highest level of their activity during the last years which led to increasing number of this kind of agencies. Key role of Odessa's and Kyiv's regions in terms of abroad employment activity in Ukrainian regional labor markets was described. Quantitative and qualitative activity indicators of abroad employment agencies are discovered. The influence of abroad employment agencies on employee's social guarantees compliance characterized. The majority of abroad employment agencies employ their clients to Poland. This tendency shows how the employment policy of neighbor country can make strong influence to Ukrainian regional labor markets. The author thinks that Ukrainian government should pay more attention to legal employment compliance of the people that work abroad. Also the author discovers the role of

State employment service in regulation of abroad employment agencies activity on the Ukrainian regional labor markets. The author proposes the ways for the abroad employment agencies activity improvement on regional labor markets of Ukraine.

Key words: *abroad employment, regional labor market, intermediary, employment, labor migration, employee's social guarantees.*

Актуальність. В умовах переходу економіки України до вільного ринку гостро постало питання трудової міграції громадян. Низький рівень доходів більшої частини населення, соціальна незахищеність, повільні темпи створення нових робочих місць, а також конфлікт на Сході України стали причинами працевлаштування українців у інші країни. Своєю чергою зростання попиту населення на працевлаштування закордоном зумовило появу на ринку праці України суб'єктів господарювання, що спеціалізуються на цих послугах. Оскільки міграційні процеси в наш час набувають масового характеру, постає необхідність більш глибокого аналізу змісту роботи таких підприємств, установ та організацій як в цілому у країні, так і в розрізі окремих регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання трудової міграції України були об'єктом дослідження багатьох науковців України. Серед них варто виділити праці Ю. Маршавіна, А. Черкасова, А. Передко, Л. Фокас, В. Кузнецова, Д. Оборонька, В. Судакова, П. Костриці та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз впливу якісних та кількісних результатів діяльності посередників із працевлаштування закордон на регіональні ринки праці України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд завдань: дослідити законодавство України в сфері працевлаштування громадян закордон; охарактеризувати кількісний та якісний склад суб'єктів господарювання, що надають послуги із посередництва у працевлаштуванні закордон в Україні та в розрізі регіонів; проаналізувати результати роботи суб'єктів господарювання, що надають послуги із посередництва у працевлаштуванні закордон та їх вплив на регіональні ринки праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша держава забезпечує громадянам можливість займатися трудовою діяльністю як в Україні, так і за кордоном. Унаслідок зростання попиту українців на працевлаштування в інших країнах на ринку праці активно почали створюватися суб'єкти господарювання, що надають послуги із посередництва з питань працевлаштування закордоном. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» до таких суб'єктів належить зареєстрована в установленому законом порядку юридична особа, яка провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, а також фізична особа-підприємець, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні та/або за кордоном [1].

Ці суб'єкти господарювання здійснюють діяльність у межах, що чітко визначені державою. Зокрема, державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, здійснюється шляхом:

- 1) ведення переліку таких суб'єктів господарювання;
- 2) правового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, з пошуку роботи та сприяння в працевлаштуванні, а також добору кадрів для роботодавців;
- 3) нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю і зайнятість населення, що здійснюється уповноваженим органом з реалізації державної політики з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення.

Таке регулювання має забезпечувати дотримання конституційних прав громадянина, що має бажання працювати закордоном, а також дотримання соціальних гарантій працівника. Суб'єкт господарювання повинен не тільки здійснювати підбір роботи, а й проводити супровід для працівників, тобто слідкувати, щоб працівник вчасно міг потрапити до місця роботи, гарантувати легальну зайнятість, вчасну виплату заробітної плати, забезпечення якісними умовами проживання, а також виконання інших умов договору закордонного роботодавця із працівником.

Для того, щоб можна було здійснювати діяльність з питань посередництва у працевлаштуванні закордон, суб'єкт господарювання повинен підлягати певним критеріям. Тому діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню [3].

Здобувач ліцензії подає органу ліцензування заяву про отримання ліцензії у спосіб, передбачений частиною першою статті 10 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності». До неї варто додати:

- відомості про місце провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;
- копію документа, що підтверджує факт реєстрації іноземного суб'єкта господарювання у державі місцезнаходження, копію колективного договору (угоди) між іноземним роботодавцем і профспілковою організацією або завірену іноземним роботодавцем копію довідки про те, що такий договір не укладався;

- копію зовнішньоекономічного договору про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, укладеного з іноземним суб'єктом господарювання, із завіреним іноземним роботодавцем проектом трудового договору, який повинен містити умови праці та зобов'язання іноземного роботодавця;
- копію паспорта керівника здобувача ліцензії;
- інформацію про відсутність контролю за діяльністю здобувача ліцензії осіб-резидентів інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України;
- опис документів (у двох примірниках), що додаються до заяви про отримання ліцензії.

Окрім того, посередникові треба надати копію дозволу на працевлаштування іноземних громадян, виданого уповноваженим органом держави працевлаштування роботодавцеві, та копію дозволу на провадження посередницької діяльності з працевлаштування іноземних громадян, виданого уповноваженим органом держави працевлаштування іноземному суб'єктові господарювання, якщо ці документи передбачені законодавством такої держави. У разі працевлаштування на кораблі потрібна інформація, завірена іноземним роботодавцем, про перелік суден, якими він володіє та користується [4].

Як бачимо, українське законодавство передбачає ряд певних бюрократичних процедур для суб'єктів господарювання, що бажають займатися посередництвом з питань працевлаштування закордоном. Унаслідок цього певна частина суб'єктів господарювання, що займаються посередництвом у працевлаштуванні закордон, працює «в тіні», оскільки не має змоги або бажання проходити через бюрократичні процедури. У цьому плані механізм отримання ліцензії потрібно вдосконалити. Одним із варіантів такого вирішення може стати запровадження електронних сервісів із ліцензування окремих видів діяльності.

Але, незважаючи на бюрократичні процедури щодо здобуття ліцензії, кількість суб'єктів господарювання, що її отримали, із кожним роком поступово зростає.

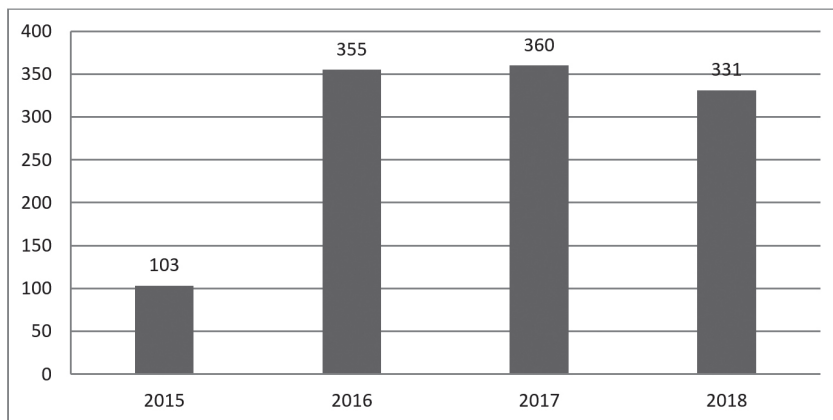

Рис. 1. Динаміка кількості виданих Міністерством соціальної політики ліцензій суб'єктам, що займаються посередництвом із працевлаштування закордон за 2015–2018 рр.

Відповідно до даних рисунку 1 можна зробити висновок, що протягом 2015–2018 рр. спостерігається стійка тенденція видачі ліцензій суб'єктам, що займаються працевлаштуванням закордоном. Так, 2015 року Міністерством соціальної політики було видано 103 ліцензії, а вже у період із 2016 по 2018 рік понад 300 суб'єктів, що виявили бажання займатись працевлаштуванням закордоном, отримали ліцензію на цей вид діяльності. Варто зауважити, що у березні 2015 року було прийнято новий закон «Про ліцензування видів господарської діяльності», що передбачав оновлення порядку отримання суб'єктами господарювання ліцензій на працевлаштування закордон. Новий порядок був прийнятий Постановою Кабінету Міністрів у грудні 2015 року і вступив у силу з 1 січня 2016 року. У період із березня 2015 року, тобто із часу публікації нового закону «Про ліцензування видів господарської діяльності», по кінець року ліцензії на посередництво у працевлаштуванні закордоном не видавалися. Це пояснює суттєво меншу кількість виданих ліцензій 2015 року у порівнянні із 2016–2018 роками.

Якщо аналізувати отримані суб'єктами господарювання ліцензії у регіональному контексті, то за даними таблиці 1 найбільшу кількість таких ліцензій було надано посередникам у працевлаштуванні закордон, що здійснюють діяльність у місті Києві та Одеській області.

Той факт, що більшість посередників із працевлаштування закордоном перебувала в Одеській області, пояснюється виходом регіону до моря і наявністю великих портів. Більшість посередників Одеської області займаються працевлаштуванням моряків, що здійснюють міжнародні плавання. У цьому випадку регіональний аспект відіграє одну із ключових ролей щодо провадження діяльності із посередництва у працевлаштуванні закордоном.

Наявність великої кількості посередників із працевлаштування закордон у місті Києві можна пояснити, по-перше, лідируючою позицією за кількістю населення, по-друге, тим, що багато посередників, що зареєстровані у Києві, відкривають свої філії та відділення в інших регіонах країни.

Таблиця 1

Динаміка кількості отриманих суб'єктами господарювання ліцензій на працевлаштування закордон у розрізі регіонів України за 2015–2018 рр.

2015		2016		2017		2018	
Одеська	30	м. Київ	90	м. Київ	93	м. Київ	73
м. Київ	26	Одеська	72	Одеська	55	Одеська	35
Львівська	8	Дніпропетровська	34	Львівська	32	Львівська	29
Дніпропетровська	6	Львівська	22	Дніпропетровська	23	Дніпропетровська	20
Івано-Франківська	6	Харківська	19	Харківська	17	Харківська	20
Харківська	5	Херсонська	14	Закарпатська	11	Закарпатська	15
Херсонська	3	Вінницька	10	Івано-Франківська	11	Вінницька	14
Вінницька	2	Житомирська	10	Київська	11	Полтавська	12
Київська	2	Сумська	9	Тернопільська	11	Тернопільська	12
Кіровоградська	2	Миколаївська	8	Хмельницька	11	Херсонська	12
Рівненська	2	Волинська	7	Житомирська	10	Рівненська	10
Сумська	2	Івано-Франківська	7	Херсонська	9	Волинська	9
Хмельницька	2	Закарпатська	6	Черкаська	9	Запорізька	9
Донецька	1	Полтавська	6	Чернівецька	9	Івано-Франківська	9
Житомирська	1	Тернопільська	6	Сумська	8	Хмельницька	9
Закарпатська	1	Запорізька	5	Вінницька	7	Кіровоградська	8
Запорізька	1	Київська	5	Рівненська	7	Миколаївська	8
Миколаївська	1	Кіровоградська	5	Волинська	6	Київська	7
Полтавська	1	Рівненська	4	Кіровоградська	5	Донецька	6
Черкаська	1	Хмельницька	4	Полтавська	5	Черкаська	4
Волинська	0	Чернівецька	4	Донецька	3	Житомирська	3
Луганська	0	Черкаська	3	Запорізька	3	Чернівецька	3
Тернопільська	0	Чернігівська	3	Миколаївська	3	Сумська	2
Чернівецька	0	Донецька	2	Чернігівська	1	Луганська	1
Чернігівська	0	Луганська	0	Луганська	0	Чернігівська	1
Автономна Республіка Крим	0	Автономна Республіка Крим	0	Автономна Республіка Крим	0	Автономна Республіка Крим	0

– до 10

– 10-20

– більше 20

У 2016–2018 роках збільшується кількість підприємств, що займаються посередництвом із працевлаштування закордоном у Дніпропетровській, Львівській та Харківській областях. Також поступово збільшується кількість посередників із працевлаштування закордоном і у прикордонній Закарпатській області. Тобто географія провадження діяльності із працевлаштування закордоном поступово поширюється і на інші області.

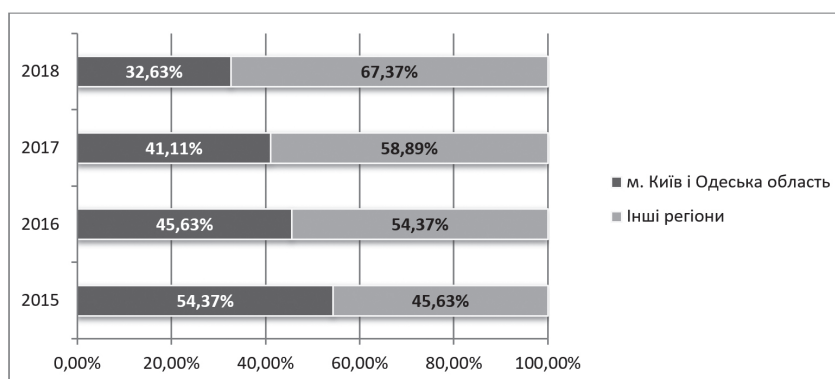

Рис. 2. Динаміка співвідношення частки посередників із працевлаштування закордон міста Києва та Одеської області відповідно до інших регіонів України за 2015–2018 рр.

Про це ж свідчать дані рисунку 2. Якщо 2015 року частка посередників із працевлаштування закордон у місті Києві та Одеській області становила понад 50%, то вже 2018 року вона скоротилася до 32,63%. Тобто все більше регіонів долучаються до створення підприємств, що займаються посередництвом із працевлаштування закордон.

Досить широкою є географія країн, із якими співпрацюють посередники із працевлаштування закордон. Легальне працевлаштування здійснюється у країни Європи, Північної Америки та Азії, проте більшість посередників працевлаштовує громадян України у Республіку Польща.

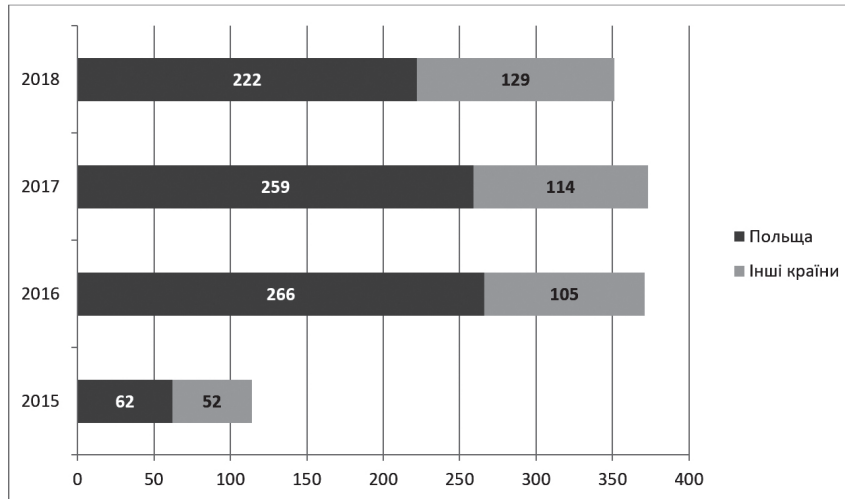

Рис. 3. Динаміка співвідношення посередників України, що працевлаштовують у Республіку Польща та інші країни світу за 2015–2018 рр.

Як бачимо з рисунку 3, 2015 року 62 підприємства, що займаються посередництвом із працевлаштування, зазначили, що здійснюють працевлаштування у Польщу, у 2016–2018 роках ця цифра коливається в межах від 222 до 266. Це становить понад 50% від загальної кількості посередників із працевлаштування закордон. Республіка Польща проводить цілеспрямовану політику, мета якої залучення робочої сили із України на польський ринок праці. Це і стало каталізатором до створення нових підприємств, що займаються посередництвом із працевлаштування закордон. Цей приклад яскраво ілюструє, що на ринок праці України здійснює вплив політика держави-сусіда, що своєю чергою призводить до дисбалансу на регіональних ринках праці всередині країни.

Відповідно до пункту 4 частини четвертої статті 36 Закону України «Про зайнятість населення» суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність із посередництва у працевлаштуванні закордон, зобов'язані подавати у службу зайнятості «Інформацію про кількість працевлаштованих громадян суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні та здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в інших роботодавців» (форма звітності 1-ПА)[1].

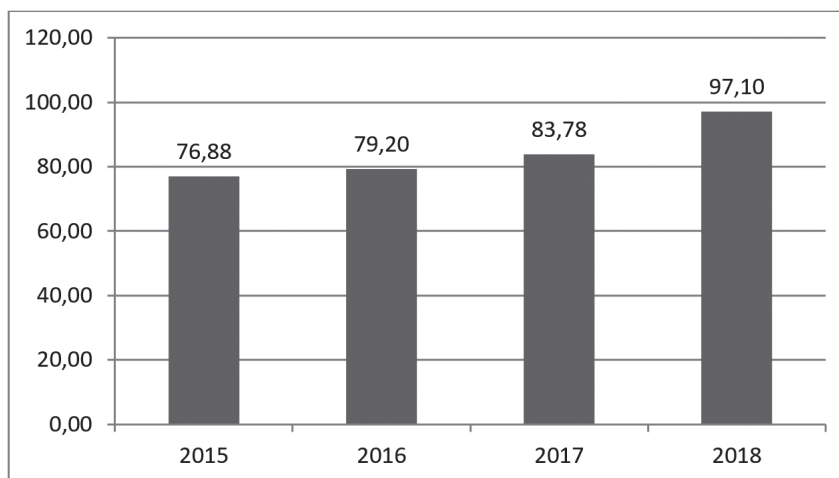

Рис. 4. Динаміка кількості працевлаштованих осіб посередниками із працевлаштування закордон за 2015–2018 рр.

Відповідно до звітів І-ПА, що були подані до Державної служби зайнятості (рис. 4), кількість громадян України, які працевлаштовані суб'єктами господарювання, що надають послуги із працевлаштування закордон поступово зростає – із 76,88 тис. осіб до 97,10 тис. осіб. Така тенденція свідчить про посилення інтересу українців до працевлаштування в інших країнах. Слід зауважити, що ці показники істотно менші за масштаби трудової міграції, яку фахівці оцінюють у мільйонах осіб [6]. Це може свідчити про те, що суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги із посередництва у працевлаштуванні закордон або не здійснюють активно свою діяльність після отримання ліцензії, або не повною мірою інформують про свою діяльність службу зайнятості.

Ця тенденція не дає змогу отримати точні статистичні дані, що своєю чергою не дозволяє оцінити точні масштаби міграційних процесів. У результаті це спричиняє пасивну політику уряду України щодо регулювання міграційних процесів.

Але, проаналізувавши дані Державної служби зайнятості, можна скласти певне уявлення про працевлаштування громадян України закордон у розрізі регіонів.

Таблиця 2

Динаміка кількості працевлаштованих осіб посередниками із працевлаштування закордон у розрізі регіонів України за 2015–2018 рр.

2015		2016		2017		2018	
Одеська	63,9	Одеська	60,8	Одеська	61,9	Одеська	70,8
Донецька	3,0	м. Київ	4,7	м. Київ	5,2	м. Київ	8,9
м. Київ	2,6	Донецька	3,0	Львівська	3,9	Донецька	3,1
Харківська	1,0	Львівська	2,3	Донецька	2,9	Львівська	2,7
Миколаївська	1,0	Дніпропетровська	1,2	Дніпропетровська	2,0	Харківська	1,4
Херсонська	0,9	Херсонська	1,0	Херсонська	1,1	Дніпропетровська	1,3
Дніпропетровська	0,8	Миколаївська	1,0	Миколаївська	1,1	Тернопільська	1,0
Кіровоградська	0,7	Тернопільська	0,8	Тернопільська	0,9	Херсонська	1,0
Львівська	0,6	Харківська	0,8	Житомирська	0,7	Миколаївська	0,9
Івано-Франківська	0,3	Вінницька	0,6	Харківська	0,7	Вінницька	0,9
Чернівецька	0,3	Чернівецька	0,4	Вінницька	0,6	Житомирська	0,7
Тернопільська	0,3	Кіровоградська	0,4	Запорізька	0,4	Кіровоградська	0,5
Запорізька	0,3	Івано-Франківська	0,4	Рівненська	0,4	Івано-Франківська	0,5
Вінницька	0,2	Запорізька	0,4	Чернівецька	0,3	Полтавська	0,5
Черкаська	0,2	Рівненська	0,3	Черкаська	0,3	Закарпатська	0,5
Волинська	0,2	Черкаська	0,2	Волинська	0,3	Черкаська	0,4
Полтавська	0,1	Сумська	0,2	Івано-Франківська	0,3	Запорізька	0,4
Рівненська	0,1	Полтавська	0,2	Чернігівська	0,3	Волинська	0,3
Житомирська	0,1	Київська	0,1	Кіровоградська	0,2	Чернівецька	0,3
Сумська	0,1	Житомирська	0,1	Закарпатська	0,2	Рівненська	0,2
Закарпатська	0,1	Волинська	0,1	Київська	0,2	Чернігівська	0,2
Київська	0,0	Чернігівська	0,1	Сумська	0,2	Київська	0,2
Хмельницька	0,0	Закарпатська	0,1	Полтавська	0,0	Сумська	0,2
Луганська	0,0	Луганська	0,0	Хмельницька	0,0	Хмельницька	0,1
Чернігівська	0,0	Хмельницька	0,0	Луганська	0,0	Луганська	0,0

– до 1 тис. ос.
 – 1-3 тис. ос.
 – більше 3 тис. ос.

Відповідно до даних таблиці 2 лідируючі позиції в працевлаштуванні громадян закордон займає Одеська область. Суб'єкти, що надають послуги із посередництва у працевлаштуванні цього регіону, працевлаштовували понад 60 тисяч осіб щороку протягом проаналізованого періоду. Показники працевлаштування інших регіонів країни були набагато нижчими. Але слід зазначити, що у місті Києві, Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Львівській, Херсонській та Миколаївській областях спостерігається динаміка щодо збільшення кількості працевлаштованих громадян закордон.

Висновки. Як бачимо, суб'єкти господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні закордоном, починають відігравати помітнішу роль на ринку праці України. Але все ж таки значна частка громадян використовує нелегальні механізми працевлаштування. Держава повинна активніше проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу з населенням щодо переваг офіційного працевлаштування закордон шляхом користування послугами посередництва. Зокрема, необхідно наголошувати на забезпеченні дотримання конституційних прав громадянина, який має бажання працювати закордоном, а також дотримання соціальних гарантій працівника, які зобов'язані гарантувати суб'єкти господарювання, що надають послуги із посередництва у працевлаштуванні закордон. Протягом останніх трьох років понад 300 суб'єктів щороку виявили бажання займатись працевлаштуванням закордоном та отримали ліцензії на її провадження. Це поступово насичує ринок праці такими суб'єктами господарювання. Найбільшу кількість ліцензій було надано посередникам, що здійснюють діяльність у місті Києві та Одеській області. Це пояснюється регіональними чинниками, наприклад, виходом Одеської області до Чорного моря. Проте географія провадження діяльності з працевлаштування закордоном поступово поширюється і на інші області, зокрема ті, що межують із країнами Європи. Основною країною, куди працевлаштовуються наші громадяни, є Республіка Польща. Це є наслідком активної економічної політики цієї країни щодо створення робочих місць для українських громадян. Кількість працевлаштованих громадян суб'єктами господарювання, що надають послуги із посередництва, за Даними служби зайнятості протягом останніх років не перевищує 100 тис. осіб. Це свідчить про високий рівень тінізації ринку працевлаштування закордон.

Література:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012, № 5067-VI (в редакції від 09.08.2019) / Верховна рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення 02.09.2019).
2. Про затвердження форми звітності № 1-ПА «Інформація про кількість працевлаштованих громадян суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні» та Порядку її подання / Наказ Міністерства соціальної політики від 03.06.2019, № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0717-19> (дата звернення 02.09.2019).
3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015, № 222-VII (редакція від 01.07.2019) / Верховна рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення 02.09.2019).
4. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном / Постанова Кабінету міністрів України від 16.12.2015, № 1060 (редакція від 17.03.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-%D0%BF> (дата звернення 07.09.2019).
5. Державна служба зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/69> (дата звернення 07.09.2019).
6. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (дата звернення 14.09.2019).
7. Черкасов А.В. Механізми інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України: проблеми теорії та практики: монографія. Херсон: Грінв Д.С., 2012. 408 с.
8. Маршавін Ю.М. Методологічні імперативи удосконалення інститутів ринку праці України. *Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право*. 2014. № 1. С. 114–119.